

<i>На Полтавщині (13)</i>	18	2	5	2	27
Валківський	1	1	-	-	2
Зміївський	-	1	-	-	1
Харків	2**	1	1	1	5
<i>На Харківщині (3)</i>	3	3	1	1	8
Борзнянський	2**	1***	-	-	3
Глухівський	2**	1	-	-	3
Козелецький	1	-	-	-	1
Конотопський	1	-	-	-	1
Кролевецький	1	-	-	-	1
Ніжинський	2	1***	-	-	3
Сосницький	1	-	-	-	1
Чернігівський	1*	1	1	-	3
<i>На Чернігівщині (8)</i>	11	4	1	-	16
Всього на Лівобережжі (24)	32	9	7	3	51

*Група.

**Рахуючи сільські організації як окремі.

***Припущення.

Посохова Л. Ю.

„РЕКРЕАЦІЯ”: КУЛЬТУРА ВІДПОЧИНКУ УЧНІВ ТА ВИКЛАДАЧІВ ПРАВОСЛАВНИХ КОЛЕГІУМІВ УКРАЇНИ XVIII СТ.

Як відомо, в XVIII столітті великими освітніми центрами на Україні були православні колегіуми – Київський (який отримав статус академії), Чернігівський, Харківський та Переяславський. Сучасні дослідники історії освіти та культури, роблячи висновки про вплив цих освітніх центрів, безумовно, звертають увагу на той соціокультурний ландшафт, який створювали ці колегіуми.

У цій статті ми сфокусуємо дослідницьке завдання на вивчення аспекту, який не ставав предметом спеціальних студій – форми дозвілля учнів та викладачів православних колегіумів України в XVIII столітті. Особливе зацікавлення викликають нові форми „інтелектуального відпочинку”, виникнення яких пов’язане перш за все із діяльністю колегіумів.

Історія повсякденності навчальних закладів, які діяли в Україні наприкінці XVII - у XVIII століттях, включає різноманітні аспекти, пов'язані як із забезпеченням існування корпорації (якість життя студентів та викладачів, прибутки та витрати на житло та харчування), а також учбові аспекти повсякденності (організація навчання в аудиторії та поза її межами), соціальні аспекти (корпоративні взаємовідносини, конфлікти, взаємовідносини з державою та суспільством), все більше привертає увагу дослідників. Хоча на сторінки ряду праць, які спеціально присвячені історії колегіумів, структури повсякденного життя майже не потрапили¹, сьогодні можна назвати низку статей, автори яких почали спеціальні розвідки з історії повсякденного життя навчальних закладів України XVIII століття². Оскільки поняття „академічної повсякденності” включає широке коло явищ, які супроводжували та оточували викладачів та студентів колегіумів, чимало її аспектів взагалі не досліджувалися, „випадаючи” з історії багатьох навчальних закладів, написаних як у XIX, так й у XX століттях. Разом з цим, чимало елементів повсякденного життя, в тому числі й практика відпочинку та дозвілля студентів та викладачів, дозволяють розкрити глибинні процеси, які відбувалися не тільки у самому навчальному закладі, але й у культурному житті суспільства. Зміни та збагачення змісту цієї складової повсякденного життя характеризує певні культурні зрушення, які відбивають сприйняття суспільством нових практик дозвілля.

Відсутність в історіографії сюжетів, які б описували дозвілля учнів та викладачів навчальних закладів України XVIII століття, пов'язана з кількома причинами. Головна з них, полягає в тому, що довгий час історики зосереджували увагу на вивченні основних елементів навчально-виховного процесу, контингенту учнів та викладачів, їх чисельності і т.п. Ще однією причиною є те, що при дослідженні повсякденного життя історик стикається із проблемою недостатності інформації історичних джерел. У більшості джерел з історії колегіумів інформація, яка стосується дозвілля учнів та викладачів, практично не зафіксована, що зумовлено метою створення документу, його призначенням тощо. Разом з цим, не можна виносити вердикт про повну відсутність таких даних. Постановка проблеми дослідження повсякденного життя в цілому, або якогось її аспекту, викликає необхідність виявлення прихованої або непрямой інформації джерел, залучення до дослідження всього корпусу історичних джерел, пошуку

нових ракурсів дослідження джерел для вилучення таких даних. Й актові джерела, й справочинна документація, яка відклалася в результаті діяльності колегіумських правлінь (канцелярій), а також канцелярій духовних правлінь (консисторій) єпархій, на території яких розташовувалися колегіуми, й конспекти лекцій студентів, й мемуарні джерела можуть надавати інформацію, яка дає можливість спробувати реконструювати форми дозвілля та відпочинку учнів та викладачів колегіумів в XVIII столітті.

Отже, встановлюючи основні віхи, від яких починалася перерва та відпочинок у навчальному процесі в колегіумах, перш за все відзначимо Різдво та Великдень. Ці два свята давали право для „відпустки”, яка надавалася учням. У цей час пустіли класи та бурса (приміщення, де жили казеннокоштні учні), й десятки учнів колегіумів, отримавши завчасно „відпускний білет” або „свідоцтво”, які давали право на відлучку, розїжджалися по території єпархії у рідні пенати, до своїх родинних осель. Названий вид справочинної документації колегіумів дає змогу прослідкувати не стільки момент відїзду на відпочинок, скільки повернення учнів. Невчасне повернення до колегіумів кваліфікувалося як „втеча” й у цьому випадку починалися розшуки учнів як втікачів³. Матеріали допитів втікачів, їх батьків, свідків та інших учасників подій, у великій кількості відклалися серед справочинної документації колегіумів⁴. Саме вони надають можливість, хоча й за непрямыми згадками, скласти уявлення про деякі традиційні види відпочинку, які включали участь у святкових ритуалах та народних (молодіжних) забавах, зустрічах із батьками, родичами. Разом з цим, дана документація дозволяє побачити, що паралельно із відпочинком, його культурою та організацією, виникає й проблема зворотного боку відпочинку, пов'язана із невмінням (небажанням) вчасно зупинитися, щоб не вийти за межі відведеного часу (або форми) відпочинку. Так, у більшості історій, пов'язаних із „надмірним” відпочинком, який вже розцінювався як втеча із колегіуму, учні не мали певної „поганої мети”, вони залишалися у домівках батьків, щоб ще на деякий час продовжити свій відпочинок від навчання⁵.

Відпочинок учнів та викладачів, пов'язаний з церковними святами був традиційним та характерним для всіх прошарків православного населення країни. Однак у XVIII столітті з'являються та закріплюються нові практики відпочинку. Їх виникнення пов'язане

із Київським колегіумом (академією), який успішно розповсюджував свій досвід та традиції, які стосувалися не тільки навчання студентів, але й організації їх відпочинку. Феофан Прокопович, який в свій час був ректором Києво-Могилянської академії, запропонував її практику для всіх духовних навчальних закладів Російської імперії. „Духовний Регламент”, автором якого він був, не тільки встановлював основи функціонування церкви у нових умовах, в ньому знайшлося місце й для обґрунтування основ виховання „нової породи людей”⁶. Докладно розписавши увесь навчально-виховний процес, Феофан Прокопович зупинився й на організації відпочинку учнів. Як і всі інші заняття учнів, години відпочинку були чітко встановлені у запропонованому розкладі дня. Феофан Прокопович, слідуючи пануючим у той час педагогічним поглядам, вбачав запорукою успішного виховання чітку та детальну регламентацію усіх аспектів життя учнів. Добропорядність учнів убачалася перш за все у сумлінному виконанні денного розпорядку. Однак, у „Духовному Регламенті” можна прослідкувати розуміння того, що чіткий порядок має обов’язково включати відпочинок, й Прокопович запропонував „регули для лікування нудьги у молодих людей”. Творець Регламенту встановлював, що доцільно „кожен день дві години відводити на прогулянки семінаристів, а саме по обіді та вечері, й тоді б не можна нікому вчитися й книжки у руках тримати”. Ці прогулянки повинні бути „з іграми чесними та рухливими”. Таким чином, відпочинком від достатньо напруженого навчання Феофан Прокопович вбачав активні ігри учнів, які дозволяли б зняти напругу й забезпечити нормальний фізичний розвиток юнаків. Сьогодні загальновідомо наскільки такий підхід до навчання розумний та обґрунтований, для того часу це була новація, тим більше, така фіксація цих норм у законодавчому акті. З метою відпочинку від навчання у „Духовному регламенті” пропонувалися розважальні поїздки учнів у літню (теплу) пору року за місто, які отримали назву „рекреацій” (від латинської *rescreatio* – відновлення, відродження). Нарешті, з цією ж метою, в якості „розважання” учнів Феофан Прокопович пропонував читати їм історії військові, церковні, повісті „про вчених мужів”, про церковних великих вчителів, про філософів, астрономів, риторів, істориків і т.п. Нарешті, Феофан Прокопович пропонував у години відпочинку, як це було прийнято у Києво-Могилянській академії, влаштовувати диспути, комедії, та веселі риторські екзерциції. До речі, деякі ідеї Регламенту, а також

практичні поради (в тому числі присвячені іграм учнів) Феофан Прокопович деталізував у Регулах для семінарії, яку він створив у Петербурзі⁷. Зрозуміло, що у пункті, який присвячувався дозвіллю, спочатку формулювалася загальна вимога обирати ігри „непогані, й не лихі”. Ігри у „городки”, „свайку” не рекомендувалися, у грі „на краблі” заборонялося метати кулі вище двох аршин. Учням радилося не стояти близько до тих, хто грає. Цікаве зауваження й щодо того, що „переможці не повинні сідати на переможених”.

Як бачимо з цього огляду, перелік різновидів відпочинку, які пропонувалися для духовних навчальних закладів, був достатньо різноманітним. Ідеї, закладені у Духовному регламенті, були прогресивними для свого часу, й, за оцінками дослідників, відповідали духу раннього Просвітництва⁸. Відомо, що практика духовних шкіл Російської імперії, далеко не відповідала тому, що накреслив Феофан Прокопович в цьому документі. Дослідники історії духовних шкіл, які писали у ХІХ столітті, відмічали, що на практиці найбільше розходжень із тим, що пропонував Регламент, було саме у виховному процесі⁹.

Однак, цей висновок не відносився до православних колегіумів України, які були створені за зразком Києво-Могилянської академії, а також завдяки всебічній її підтримці та допомозі, й які значною мірою сприйняли її традиції. Це цілком природно, враховуючи, що ці колегіуми засновували, а потім в них працювали випускники та викладачі академії, й частина учнів перейшла з академії до новоутворених колегіумів. Так, звертає на себе увагу практика рекреацій, яка швидко розповсюдилася й стала звичайною у всіх колегіумах¹⁰. Прогулянки за місто викладачів та учнів колегіумів стали улюбленими та дуже популярними. Оскільки найчастіше вони проводилися у травні, за ними закріпилася назва „травневі рекреації”. Примітно, що в одному з видань початку ХІХ століття час початку травневої рекреації пояснюється початком періоду „відкриття благотворної весни”¹¹. Як свідчать джерела, в яких існують описи такого відпочинку, у цьому дійстві вже був присутній певний ритуал. Студенти збиралися під вікнами келії ректора й співали прохання відпустити їх на рекреацію. Ректор звертався до префекта, після чого приймалося рішення про перерву у заняттях на один день (зазвичай це відбувалося один або два рази на місяць)¹². Після отримання дозволу, студенти вітали викладачів та керівництво колегіуму співом написаних на їх честь кантів, таким чином, дякуючи їх за згоду

відкрити період відпочинку та гуляння. Як правило, рекреації відбувалися в одних й тих же живописних місцях за містом, які облюбували студенти та викладачі, що ставало традицією закладів, про що також маємо згадки джерел¹³. Безумовно, на природі починалися веселощі, ігри та розваги учнів (серед ігор називаються кеглі, м'яч та ін.). Окрім рухливих ігор, учні розважалися грою на різних музичних інструментах, співали хором¹⁴. Викладачі теж відпочивали та розважалися. Серед спогадів випускників колегіумів, є згадки про одного із своїх професорів, який на відпочинку любив співати українську пісню „Ой у полі могила з вітром говорила”, а також співав її у перекладі латинською мовою, розважаючи таким чином слухачів¹⁵. Відзначимо принагідно, що у таких „вправах” ненав'язливо був присутній ще й навчальний момент.

Як вже зазначалося, інформація про відпочинок або про рекреації у джерелах зустрічається як непряма, оскільки поява документів була пов'язана із причинами, далекими від бажання „увіковічити” форми відпочинку. Найчастіше, такі відомості містяться у справочинній документації, яка виникала внаслідок порушення студентами колегіумів дисципліни та порядку. Так, М. Лашенков (колишній вихованець Харківського колегіуму) описав випадок, коли чотири учня риторичного класу колегіуму, повертаючись у місто після рекреації, намагалися пронести чверть винної горілки, але були затримані на заставі Холодної гори¹⁶. До речі, їм за цю провину загрожувало не тільки виключення із колегіуму, але й зі стану духовенства, що означало перехід до податного стану населення. За цих учнів заступився харківський єпископ Христофор Сулима, який пояснив цей вчинок не зіпсованістю характерів цих студентів, не прихильністю до пияцтва, а молодістю „та необережністю”, звернув увагу на те, що це сталося в перший раз. Не тільки учні, але іноді й викладачі зловживали відпочинком, про що також стає відомо зі справочинної документації, яка присвячена „розгляду” їх вчинків¹⁷.

Звернемо увагу на те, що хоча Духовний регламент радив розташовувати духовні школи далеко за містом, щоб гомін міста не заважав учням, однак, історично склалося так, що всі колегіуми (Чернігівський, Харківський та Переяславський) розташовувалися в самих центрах своїх міст, тому хода студентів через усе місто на рекреацію, на природу, ставала помітним явищем, новим для місцевого культурного середовища провінційних міст.

Уважно придивившись до терміну „рекреація”, можна зробити висновок, що дане поняття застосовувалося не тільки до весняного відпочинку учнів на природі. Поняття „рекреаційні години” існувало й застосовувалося до визначення щоденного відпочинку учнів як Києво-Могилянської академії, так й інших колегіумів¹⁸. Як був організований цей щоденний відпочинок? Чи був він передбачений як обов’язковий? З першого погляду на перелік навчальних дисциплін, які вивчали учні колегіумів, виникає питання про фізичні можливості опанування такого великого обсягу навчального навантаження. Відповідь може надати розклад занять для учнів в колегіумах в XVIII столітті. В архівах збереглося декілька подібних документів, наприклад, розклад занять в Харківському колегіумі з жовтня по квітень 1769 р.¹⁹ При чому, цей розклад враховує можливості відвідування студентами цього колегіуму так званих „додаткових класів”, які були відкриті при ньому (з 1768 р.), в яких деякі дисципліни можна було опановувати більш глибоко (французька та німецька мови), а деякі вивчати тільки у цих класах (італійська мова, архітектура, живопис та ін.). При детальному вивченні цього розкладу занять ми помітимо передбачену керівництвом перерву у заняттях по обіді, яка тривала декілька годин. Після такого повноцінного відпочинку заняття поновлювалися ввечері ще на декілька годин. Вивчення цього розкладу переконує, що для того, щоб сприймати навчальний матеріал у другій половині дня, учням надавали перерву, якої вистачало не тільки на обід, а й для можливої прогулянки, або іншого відпочинку.

Спільні прогулянки студентів та викладачів стали у XVIII столітті звичайним видом відпочинку. Відомо, що філософ Г. С. Сковорода, який викладав в Переяславському, а потім у Харківському колегіумах, полюбляв й регулярно здійснював такі прогулянки зі своїми учнями. Деякі з його студентів залишили спогади про довгі прогулянки за місто, під час яких вони милувалися краєвидами, обговорювали з вчителем всі проблеми, які їх цікавили (філософські, світоглядні, життєві)²⁰. У них були свої улюблені „маршрути”, які розташовувалися неподалік від міста. До речі, відомо, що професори та студенти Гейдельберзького університету у XVIII столітті, й сьогодні(!), прогулюються так званою „філософською стежиною”, яка проходить живописними схилами над містом. Вважаємо, що такі явища можна розглядати як однопорядкові, які привнесла епоха Просвітництва, й які ставали частиною повсякденного життя професорів та учнів

європейських освітніх центрів. (На жаль, в нашій країні традиції, в тому числі університетської культури, не так збереглися).

Чим ще розважалися під час рекреаційних годин учні колегіумів? Рідкісна удача чекає нас при знайомстві із конспектом курсу філософії, який читався Сильвестром Новопольським у „Чернігівській академії” (саме так названий цей колегіум у конспекті) у 1749-1751 рр., й був записаний невідомим студентом (зберігається у відділі рукописів Російської державної бібліотеки, м. Москва)²¹. Після завершення запису першої частини цього курсу філософії – логіки, рукою того ж студента занотовані умови гри, яку можна віднести до мнемонічних ігор (на розвиток рахунку, логіки, абстрактного мислення)²². Три „персони” грали 24 бірками і „трьома речами”, при чому, студент для прикладу можливих „речей” назвав „пиво, вино та мед”, якими оперував для описання правил цієї гри.

Незначна кількість документальних джерел, якими регламентувався відпочинок учнів духовних навчальних закладів Російської імперії XVIII ст., призводила до деяких неточностей у оцінках, які зустрічаються в працях дослідників історії церкви та освіти. Так, наприклад, І. К. Смолич називає одним з перших подібних документів інструкцію митрополита Платона викладачам Московської академії, яка з’явилася наприкінці XVIII століття. В цій інструкції наказувалося, „щоб вчителі розмови між собою серйозні та повчальні мали при учнях, особливо у години спільних прогулянок, внаслідок чого останні можуть навчитися кращому між собою поведженню та пристойної сміливості”²³. Однак, маємо підстави стверджувати, що говорячи про регламентацію відпочинку учнів колегіумів України, слід відзначити, що подібні інструкції в їх повсякденній практиці зустрічалися набагато раніше. При чому, у деяких з них пропонувалися деякі нові (у порівнянні з Духовним регламентом) види інтелектуального відпочинку учнів. Так, в інструкції белгородського єпископа Самуїла Миславського викладачам Харківського колегіуму, яку він направив разом із підшивками газет у 1770 році, йшлося про те, щоб викладачі „із ретельною увагою читали учням у недільні та святкові, а також інші вільні від навчання дні та години, та якщо учні у цих газетах знайдуть щось незрозуміле, то вони мають про це питати пристойним чином у префекта та викладачів”²⁴. До речі, як свідчить документація архіву цього колегіуму, читання газет стало звичайним заняттям вчителів та учнів у вільний час²⁵.

Слід сказати, що цей вид відпочинку не був характерним для духовних шкіл (семінарій) в Російській імперії у XVIII столітті, оскільки ці заклади не виписували газет.

Для Києво-Могилянської академії, Московської академії та колегіумів була характерною практика відправляти студентів для подальшого навчання в університети Німеччини. На жаль, не збереглися документи, які надавалися студентам колегіумів, які вирушали за кордон. Однак існує інструкція, надана інспектору Московської академії, якого відправляли разом із студентами для вивчення богослов'я до Геттингенського університету у 1766 р.²⁶ Вважаємо, що можемо звернутися до цього документу, враховуючи, що за оцінками дослідників, в першій половині XVIII століття Московська академія була „справжньою колонією київської, й точною копією своєї метрополії”²⁷. Спеціальний пункт інструкції (п.10) був присвячений відпочинку студентів²⁸. Від інспектора вимагалось слідувати, щоб студенти кожного дня виділяли на відпочинок по декілька годин, а окремі дні цілком присвячували відпочинку. Зрозуміло, що обов'язковим було зауваження про те, що веселощі „мають бути пристойними”.

Ще одним видом інтелектуального відпочинку учнів колегіумів у XVIII столітті був театр, „шкільні містерії”. У науковій літературі описаний шкільний театр Києво-Могилянської академії, однак, як свідчать різні джерела, подібні театри були й в інших колегіумах України. Говорячи про шкільні театри дослідники традиційно звертають увагу на дидактичну роль шкільного театру у навчанні. Однак, існує достатньо свідчень про те, що театральні вистави існували як форма відпочинку (як про це писав Феофан Прокопович), як елемент рекреації²⁹. На такі вистави збиралися не тільки учні та викладачі, але й запрошені гості, еліта міського товариства того часу. Так, Петро Апостол, син гетьмана Д. Апостола, у своєму щоденнику писав, що у 1725 році бачив постановку комедії, яку давали учні Чернігівського колегіуму³⁰. Саме у якості розваги ставилися „вертепні драми” та містерії учнями Харківського колегіуму³¹. Популярність постановок вертепів (вертепних драм), із притаманною їм простотою сюжету, соціальними та побутовими мотивами, комедійними ситуаціями, народними персонажами, свідчить про тісний зв'язок шкільного театру з народною культурою, а нових видів інтелектуального відпочинку із традиційними.

Колегіумські рекреації, інші форми відпочинку учнів та викладачів православних колегіумів України представляють собою явище, яке виникло на перехресті культур – традиційної народної та європейської університетської. Дослідження різновидів інтелектуального відпочинку учнів та викладачів колегіумів XVIII століття суттєво доповнюють уявлення про європейський культурний вплив, який зазвичай розглядається істориками на матеріалі старшинсько-дворянського (іноді купецького) середовища. Поява у колегіумах України у XVIII столітті різноманітних видів відпочинку, враховуючи також всестановий характер складу їх учнів, безумовно здійснював вплив на повсякденне життя не тільки привілейованих соціальних верств суспільства, але й в цілому на міське середовище.

Примітки:

¹ *Травкіна О. І.* Чернігівський колегіум (1700-1786). – Чернігів, 2000; *Хижняк З. І., Маньківський В. К.* Історія Києво-Могилянської академії. – К., 2003.

² *Яременко М. В.* „Матеріальний світ” ректора академії середини XVIII ст. (на прикладі архімандрита Сильвестра Ляскоронського)//Національний університет „Києво-Могилянська академія”: Наук. записки. – К., 2004.- Т. 35; *Задорожна О.* День могилянського студента // Київська Академія. – К., 2006. – Вип. 2-3 та ін.

³ Докладніше про це див.: *Посохова Л. Ю.* „Утеча від науки” (сторінки повсякденного життя учнів колегіумів України XVIII століття) // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Історія. – Вип. 38. (№ 728).- Харків, 2006.

⁴ *Центральний державний історичний архів у м. Києві* (далі - ЦДІАУК). Ф. 1973. Оп. 1. Спр. 654, 2127; Ф. 2007. Оп. 1. Спр. 555, 786; Ф. 990. Оп.1. Спр. 538, 836.

⁵ ЦДІАУК. Ф. 1973. Оп. 1. Спр. 1295, 1881.

⁶ *ПСЗ РИ. I.* - Т. 6. - № 3718.

⁷ *Регулы семинарии преосвященного Феофана Прокоповича, архиепископа Великоновгородского и Великолуцкого* // Труды Киевской духовной академии. – 1866. – Т. 2. – С. 79.

⁸ *Литвинов В. Д.* Ідеї раннього Просвітництва у філософській думці України. – К., 1984. – С. 35.

⁹ *Знаменский П.* Духовные школы в России до реформы 1808 года. – Казань, 1881. – С. 390; *Владимирский-Буданов М.* Государство и народное образование в России XVIII века. – Ярославль, 1874. – С. 198.

¹⁰ Посохова Л. Ю. Харківський колегіум (XVIII – перша половина XIX ст.).- Харків, 1999. – С. 110; *Левицький П.* Прошлое переяславского духовного училища // Киевская старина. – 1889. - № 2. - С. 436.

¹¹ *Майская* рекреация. – Харьков, 1815. – С. 1.

¹² *Смирнов С. К.* История Московской славяно-греко-латинской академии. – М., 1855. – С. 188.

¹³ *Серебренников В.* Киевская академия с половины XVIII века до преобразования ее в 1819 году. – К., 1897. – С. 190-191; *Микитась В.* Давньоукраїнські студенти і професори. – К., 1994. – С. 146.

¹⁴ *Левицький П.* Прошлое переяславского духовного училища // Киевская старина. – 1889. - № 2. - С. 436-437.

¹⁵ *Там само.* - С. 432.

¹⁶ *Лащенков Н.* Материалы к столетию Харьковской кафедры. Христофор – первый епископ Слободско-Украинский и Харьковский // Харьковский сборник. – 1893. – Вып. 7. – С. 167-168.

¹⁷ *Там само.* – С. 168.

¹⁸ *Линчевский М.* Педагогика древних братских школ и преимущественно древней Киевской академии // Труды Киевской духовной академии. –1870.– Т. 3. - № 9. – С. 576.

¹⁹ ЦДДАУК. Ф. 1973. Оп. 1. Спр. 665, Арк. 1-4; Спр. 666. Арк. 1-3.

²⁰ *Ковалинский М. И.* Житие Григория Сковороды. Писано в 1796 г. в древнем вкусе. – Харьков, 1894. – С. 57.

²¹ *Відділ рукописів Російської державної бібліотеки (м.Москва).* Ф. 152. № 131.

²² *Там само.* Ф. 152. № 131. Арк. 390 зв.

²³ Цит.за:*Смолич И. К.* История русской церкви.1700-1917.–М.,1996.–Ч. 1.– С. 408.

²⁴ ЦДДАУК. Ф. 1973. Оп. 1. Спр. 249. Арк. 1.

²⁵ ЦДДАУК. Ф. 1973. Оп. 1. Спр. 1832, 1833, 1834.

²⁶ *Російський державний архів давніх актів(далі –РДАДА).*Ф. 18. Оп.1 Спр. 216.

²⁷ *Знаменский П.* Духовные школы в России до реформы 1808 года. – Казань, 1881. – С. 9.

²⁸ РДАДА. Ф. 18. Оп.1. Спр. 216. Арк. 3.

²⁹ *Серебренников В.* Киевская академия с половины XVIII века до преобразования ее в 1819 году. – К., 1897. – С. 190-191.

³⁰ Цит. за: *Сіропольо С.* Історія освіти в Україні. – К., 2001. – С. 172.

³¹ *Там само.* – С. 185.

Резюме

Посохова Л. Ю. «Рекреація»: культура отдыха учеников и преподавателей православных коллегіумов України XVIII в.

В статье анализируются различные формы отдыха учащихся и преподавателей православных коллегіумов України XVIII в. На основании

анализа делопроизводственных источников и источников личного происхождения показывается появление ряда новых форм «интеллектуального отдыха», которые дополнили традиционные формы отдыха. Делается вывод о том, что эти новые формы досуга влияли не только на повседневную жизнь привилегированных слоев общества, но и на широкие массы городского населения в целом.

Ришкова А. О.

РАДЯНСЬКА ПОЛІТИКА В ГАЛУЗІ СОЦІАЛЬНОЇ ОПІКИ В УСРР (20-ті – поч. 30-х РОКІВ ХХ ст.)

За роки незалежності України соціальна робота пройшла кілька етапів становлення та розвитку. За цей час створено державну систему центрів соціальних служб для різних верств населення, ініціаторами яких стали як державні структури, так і громадські організації. Конституція України закріпила право громадян на соціальний захист. Згідно зі статтею 46 це право включає право громадян на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом¹. Визнання України соціальною державою², а також загострення соціальних проблем у зв'язку з переходом до ринкової економіки зумовили актуальність пошуку оптимальної системи державних засобів забезпечення соціальних прав людини і громадянина в Україні. Сучасний методологічний підхід до побудови юридичного механізму соціального захисту орієнтується на ідеї захисту прав людини. В умовах глобалізації, яка свідчить про взаємозв'язок і взаємозалежність держав світу, проблема захисту прав людини не є виключно внутрішньою національною проблемою, вона вийшла за межі окремих держав і набула всесвітнього значення. За таких обставин розвиток національного соціального законодавства не може бути вільним від урахування історичного досвіду становлення соціального захисту та опіки населення³.

У радянській історіографії проблеми соціального забезпечення досліджували Л. Забелін, Н. Семашко, В. Дурденевський та ін. Вони намагалися визначити, що таке соціальне забезпечення, соціальна